

DRUŠTVO I PROSTOR.
URBANI I RURALNI PROSTOR
EKONOMSKI, PRAVNI I ORGANIZACIONI PROSTOR
Zbornik radova

Urednici zbornika:
Pavle Milenković, Snežana Stojšin i Ana Pajvančić-Cizelj

Recenzenti:
Olga Vladimirovna Nečiporenko, Institut filozofije i prava Novosibirsk, Rusija
Anđelina Svirčić Gotovac, Institut za društvena istraživanja Zagreb, Hrvatska
Milan Ambrož, Fakultet za organizacijske studije, Novo Mesto, Slovenija
Evaggelos Papanagiotou, Aristotle University of Thessaloniki, Greece
Miloš Marjanović, Pravni fakultet Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Radoš Radivojević, Fakultet tehničkih nauka Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Ljubinko Pušić, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Pavle Milenković, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija

Izdavači zbornika:
Srpsko sociološko društvo
ISBN 978-86-81319-08-6
Filozofski fakultet u Novom Sadu
ISBN 978-86-6065-348-4
Institut za uporedno pravo iz Beograda
ISBN 978-86-80186-12-2

Za izdavače:
Prof. dr Srđan Šljukić
Predsednik Srpskog sociološkog društva
Prof. dr Ivana Živančević Sekeruš
Dekan Filozofskog fakulteta u Novom Sadu
Dr Jovan Ćirić, naučni savetnik
Direktor Instituta za uporedno pravo u Beogradu

Издавање ове публикације финансијски је помогло Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

Pavle Milenković
Snežana Stojšin
Ana Pajvančić-Cizelj

DRUŠTVO I PROSTOR

URBANI I RURALNI PROSTOR

EKONOMSKI, PRAVNI
I ORGANIZACIONI PROSTOR

Zbornik radova

NOVI SAD
2015.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Библиотека Матице српске, Нови Сад

911.375:316(082)

911.373:316(082)

316.3(082)

DRUŠTVO i prostor. Urbani i ruralni prostor. Ekonomski, pravni i organizacioni prostor : zbornik radova / urednici zbornika Pavle Milenković, Snežana Stojšin i Ana Pajvančić-Cizelj. - Beograd : Srpsko sociološko društvo : Institut za uporedno pravo ; Novi Sad : Filozofski fakultet, 2015. - 543 str. ; 23 cm

Tekstovi na srp., rus. i engl. jeziku. - Ćir. i lat. - Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Rezime na engl. jeziku uz svaki rad.

ISBN 978-86-81319-08-6 (SSD)

ISBN 978-86-6065-348-4 (FF)

ISBN 978-86-80186-12-2 (IUP)

a) Градови - Социолошки аспект - Зборници б) Села - Социолошки аспект - Зборници
Друштво - Зборници
COBISS.SR-ID 302308103

Ankica Šobot
Institut društvenih nauka
Beograd

342.722-055.1/.2(497.11)
316.662-055.2(497.11)
305-055. 1/.2(497.11)

PROSTORNE SPECIFIČNOSTI SOCIO- DEMOGRAFSKIH KARAKTERISTIKA SREDOVEČNIH ŽENA U SRBIJI, KAO DOPRINOS SAGLEDAVANJU RODNE NERAVNOPRAVNOSTI

Rezime: Definicija rodni uloga kao društvenih konstrukcija implicira raznovrsnost obrazaca ponašanja i rodnog odnosa, s obzirom na socio-kulturološki kontekst. Specifičnosti socio-demografskih karakteristika ženskog stanovništva posmatranog područja, omogućavaju kristalisanje pojedinih pitanja koja nisu istim intenzitetom uočljiva na nivou ukupne populacije, doprinoseći potpunijem poznavanju rodne neravnopravnosti.

Sredovečno žensko stanovništvo Beograda, odlikuje se povoljnijom obrazovnom i socio-profesionalnom strukturom, u poređenju sa ženama iz ostalih regiona. Neravnopravnost u odnosu na mušku populaciju, tiče se obavljanja bolje plaćenih poslova, zastupljenosti na pozicijama rukovođenja i odlučivanja, kao i usklađivanja profesionalne karijere i roditeljstva. Nasuprot tome, karakteristike sredovečnih žena iz ostalih regiona ukazuju da se rodna ravnopravnost, još uvek, tiče sticanja visokog obrazovanja i ekonomske samostalnosti. Takođe, postoje prostorne specifičnosti bračnog statusa, mada su udate žene najčešća opcija na posmatranim područjima. Ona je češća u centralnoj Srbiji (bez područja grada Beograda) i u Vojvodini, dok su udeli razvedenih žena i onih koje nisu sklapale brak najveći u Beogradskom regionu. Raznovrsnost pozicija na mikro nivou upućuje na relevantnost rodnog odnosa unutar braka, kako iz ugla položaja žene, tako i iz ugla bračnog ponašanja.

Različitosti socio-demografskih karakteristika žena jesu posledica preovlađujućih modela ponašanja na posmatranim područjima, a one su bitne za bliže određenje društvenog položaja žena, kao i za sagledavanje rodne neravnopravnosti.

Ključne reči: društveni položaj žena, rodna neravnopravnost, socio-kulturološki uticaji, socio-demografske karakteristike, prostorna diferenciranost

Uvod

Veza između prostora i društvenog položaja žena temelji se na shvatanju rodnih uloga kao socio-kulturoloških tvorevina. Kao takve one imaju određenu varijabilnost s obzirom na društvene uslove u najširem smislu. Određeni prostor odlikuje se specifičnim socio-ekonomskim okolnostima, kulturnim normama, postignutim promenama u društvenom položaju žene i ublažavanju rodnih razlika, kao i formama ponašanja ženskog stanovništva. Otuda se u prostornim okvirima, međusobno različitim po svim ili po nekom od aspekata, uspostavljaju pojedine specifičnosti rodnih modela.

Na globalnom nivou, važnost kontekstualnih osobnosti rodnog režima i društvenog položaja žene prepoznaje se kroz odnos „centra i poluperiferije“ (Blagojević, 2003; Hughson, 2015). Mada i „poluperiferiju“ čine međusobno različite socio-ekonomke prilike, kulture, javne politike i institucije, akcenat je na difrenciranosti u o odnosu na „centar“. Uprkos specifičnostima društvenog razvoja i tranzicije „poluperiferije“, među državama ovog prostornog okvira, postoje bliskosti u pogledu obrazaca rodnih uloga i rodnog odnosa (Blagojević, 2003). Osobnosti društvenog razvoja i rodnih režima u odnosu na centar, imaju suštinsku važnost za razumevanje stanja na „poluperiferiji“ i za rešavanje ne samo rodnih pitanja, već za društveni oporavak u celini (Blagojević, 2015).

O prostornim specifičnostima rodnog režima moguće je govoriti i na nivou regionalnih celina unutar države, međusobno različitih u pogledu ekonomskog razvoja i socio-kulturoloških osobnosti. Otuda interesovanje da se rodne razlike i socio-demografske osobnosti ženskog stanovništva na području Srbije sagledaju u kontekstu diferenciranosti između Beogradskog regiona, preostalog područja centralne Srbije i Vojvodine (Šobot, 2014). Demografija uvažava prostor kao specifičnu dimenziju, a analiza pojedinih obeležja pruža reprezentativnu sliku u definisanom prostornom okviru. Korišćenje demografskih izvora podataka o pojedinih karakteristikama ženskog stanovništva, znači uvid u aspekte relevante iz ugla definisanja različitosti pozicija žena i muškaraca, kada su u pitanju bitni aspekti rodne neravnopravnosti (Šobot, 2010a). Putem podataka iz popisa stanovništva dobijaju se saznanja o prostornoj distribuciji ženskog stanovništva, o bračnosti, obrazovanju i o ekonomskoj aktivnosti žena u određenim prostornim okvirima.

Opšta slika u vezi ovih karaktetistika pruža odgovor na neka od osnovnih pitanja koja se tiču društvenog položaja žena u Srbiji, a uočavanje prostornih specifičnosti znači bolje poznavanje i kristalisanje pojedinih

pitanja koja nisu vidljiva na najopštijem nivou. Socio-demografske karakteristike žena unutar regionalnih celina impliciraju različite fokusne tačke. Prostorna diferenciranost govori o razlikama unutar ženske populacije kada je reč o društvenom položaju i rasprostranjenosti pojedinih modela ponašanja u pogledu braka, obrazovanja, ekonomske aktivnosti.

O determinisanosti rodnih uloga

Društvena konstrukcija ponašanja i društvenog položaja žena i muškaraca na mikro i na makro nivou podrazumeva distinkciju između pola i roda koja se nalazi u osnovi kritike rodne neravnopravnosti kao društvenog odnosa. U feminističkom sociološkom diskursu kritika se odnosi na „interpretaciju ljudske različitosti biološkog porekla kao nepromenljive i nepobitne osnove društvene nejednakosti“, čime se „opravdavaju nejednaki odnosi među ljudima, kao odnosi među nejednakim prirodama“ (Papić, 1989:78). Upotrebom pojma „rod“ istaknuta je društvena determinisanost ženskih i muških modela, koja se bazira na suprostavljenosti privatne i javne sfere. U proučavanju društvenog položaja žene polazi se od koncepta nejednakosti, u odnosu na društveni položaj muškaraca, u čijoj osnovi su biološke različitosti, jasno vidljive kroz reproduktivnu ulogu žene, a koriste se kao „s jedne strane, argument za tvrdnju o nezbežnosti hijerarhizovanja polova, a s druge kao argument za tvrdnju o postojanju patrijarhata kao transistorijske činjenice (Blagojević, 1991). Društvena uslovljenost nije samo osnova nastanka, već ona doprinosi i održavanju nejednakog društvenog položaja žena, a kao suštinske se vide razlike koje se tiču zanimanja, obavljanja poslova unutar domaćinstva, dohodvnih nejednakosti, ali i „subjektivno doživljavanje rada“ što ima specifičnu težinu za položaj žene s obzirom na „veću verovatnoću da obavlja one poslove koji su alijenirajući“ (Ibid: 19).

Socio-kulturološka uslovljenost je važan segment složenog procesa usvajanja i razvoja rodnih karakteristika, koji paralelno sa psihološkim faktorima i procesima unutar pojedinca, determinišu rasprostranjenost određenih modela ponašanja žena i muškaraca (Bussey and Bandura, 1999). Diferenciranost rodnih uloga jeste socio-kulturološki fenomen jer se njihovo etabliranje odvija unutar široke mreže društvenih uticaja putem kolektivnih prenosioca (roditelji, vršnjaci, mediji, obrazovanje, praktičnog iskustva), a ne izvan društvenog konteksta. Otuda i kulturološka raznovrsnost rodnih obrazaca, koja se vidi kao karakteristika koja osporava biološki determinizam u uspostavljanju rodnih razlika i društvenog položaja žena. Društveni uticaji su prisutni od najranijih godina

života u kojima se odvijaju prva određenja i saznanja u pogledu roda, kroz sticanje rodnog koncepta, delovanje regulatora i učenje rodnih uloga kroz iskustva neposredne okoline.

Neravnopravan položaj žena u odnosu na muškarce jeste posledica polne podele rada, koja je produkt društvene strukture, a na temeljima uspostavljene diferenciranosti ovaj kulturni obrazac opstaje uprkos određenim promenama (Burdije, 2001). On je podrazumevan i opšte prihvaćen, tako da uspostavljanje jednakosti žena i muškaraca u formalno-pravnom smislu nije označilo ukidanje rodne nejednakosti, već ju je samo na određeni način zamaskiralo. Društvena konstrukcija označava kontinuiranost neravnopravnog položaja žena koji se manifestuje u različitim formama. To je socio-kulturološki obrazac koji implicira društveno uobličeno shvatanje zadataka, delovanja i uloga žena i muškaraca u privatnoj i u javnoj sferi, a u tim okvirima je definisano i društveno očekivanje (Petrušić, ur. 2007). Društveni razvoj modifikuje rodnu nejednakost, ali je ne ukida (Đurić-Kuzmanović, 2002). Drugačiji oblici produkuju nova pitanja društvenog položaja žena, a složenost determinističkog sklopa za posledicu ima i određene prostorne specifičnosti rodne neravnopravnosti.

Društveni položaj žena na početku 21. veka

Putem analize stavova i praksi podele rada u privatnoj sferi identifikovana su tri modela, u čijoj osnovi su različiti istorijski putevi rodnih kultura, koje zajedno sa socijalnim politikama i odnosom prema zaposlenosti žena uobličavaju rodni režim na određenom prostoru (Aboim, 2010). U osnovi rodne nejednakosti su norme koje impliciraju muškarca kao glavnog hranioca porodice, kao i one norme iz kojih proističu nešto blaži vidovi segregacije ali za posledicu ima jasnu želju za većom uključenošću muškarca u privatnu sferu. Treći model implicira obostranu zaposlenost i obostranu brigu, a rezultat jeste jednak status žena i muškaracabaziran na jednakoj podeli plaćenog i neplaćenog rada.

Rodnu neravnopravnost u savremenom društvu karakterišu nejednake pozicije u pogledu mogućnosti profesionalne afirmacije i postizanja rezultata, kao i ekonomske nejednakosti ispoljene kroz neravnopravnost na tržištu rada i rodni jaz u zaradama, a usled nejednake podele uloga unutar porodice, porodični razlozi postaju ograničavajući faktori (European Commission, 2005; Eurostat 2007; European Commission 2008; European Commission 2012). Kada je reč o Srbiji, poslednja decenija dvadestog veka odlikovala se intenzivnim trošenjem ženskih resursa u

privatnoj sferi, pri čemu su se visoko obrazovane žene suočavale sa naj-intenzivnijim konfliktom uloga (Blagojević, 1997). I u prvim decenija 21. veka, poslovi unutar domaćinstva i briga o članovima porodice su u većoj meri obeležja ženskog rada, i iz ugla većeg učesća žena u ovoj sferi i iz ugla vremena koje provode u ovim aktivnostima (RZS, 2012, Blagojević-Hjusion, 2013). I pored pomaka u mlađim generacijama, koji znače ujednačeniju podelu poslova koji se tiču roditeljstva i domaćinstva, nije promenjen preovlađujući model koji podrazumeva pretežnu angažovanost žena.

Prostorna dimenzija položaja ženskog stanovništva Srbije iz ugla demografske analize

Posmatranje prostorne diferenciranosti u ovom radu, odnosi se na rasprostranjenost modaliteta bračnog statusa, zastupljenost lica prema postignutom stepenu školske spreme, prisutnost na tržištu rada, zaposlenost i socio-profesionalne karakteristike sredovečnog ženskog stanovništva. Da li se sredovečne žene u Srbiji međusobno razlikuju po ovim karakteristikama s obzirom na region u kojem žive? Identifikovanje prostornih razlika odvija se na uočavanju distinkcija u pogledu zastupljenosti žena koje nisu sklapale brak i onih koje su razvedene, žena koje imaju visoko obrazovanje i onih koje imaju obrazovanje niže od srednjeg, žena koje su ekonomski aktivne i onih koje nisu. U slučaju zaposlenih, prostorna diferenciranost se posmatra iz ugla strukture po zanimanjima i feminizacije određenih grupa zanimanja. Centralno pitanje jeste da li postoji suštinska razlika u ponašanju i u društvenom položaju žena po područjima, ili se radi o specifičnostima u pogledu učestalosti određenog modaliteta bračnog statusa, obrazovnog nivoa i ekonomske aktivnosti, bitnim za rasvetljavanje fenomena rodne neravnopravnosti u Srbiji.

Polna struktura stanovništva i bračni status sredovečnih žena

Već na prvoj tački demografske analize uočena je prostorna specifičnost koja se tiče odnosa broja žena i muškaraca određenih starosnih kohorti (Šobot, 2012). Polni disbalans, ispoljen kroz veći broj sredovečnih žena nego muškaraca na području grada Beograda, koji ne postoji na preostalom području centralne Srbije, objašnjava se osobenostima migratornih kretanja¹.

1 Polazeći od biološke pravilnosti o rađanju većeg broja dečaka nego devojčica promena polnog sastava sredovečnog stanovništva, privlači pažnju iz ugla prostorne pokretljivosti stanovnika oba pola, s obzirom da u tom životnom dobu migracije mogu imati bitniji uticaj na polnu strukturu nego mortalitet.

Prema podacima popisa stanovništva Srbije, 2011. godine u Beogradskom regionu je za oko 5% bio veći broj žena nego muškaraca starosti između 25 i 44 godine, dok je na preostalom području centralne Srbije i u Vojvodini odnos bio drugačiji. Demografi ukazuju da u migracijama unutar područja Srbije prevladava žensko stanovništvo, ali je to u većoj meri vidljivo u lokalnim nego u regionalnim migracijama kod kojih je manji uticaj faktora sklapanja braka (Stevanović, 2006). Takođe, unutrašnje migracije u Srbiji krajem 20. veka, uslovljene su i ekonomskim i socijalnim faktorima, a pojava „viška“ mlađe sredovečnih žena u najrazvijenijim gradskim centrima objašnjava se privlačecim uticajima životnog standarda na ovim područjima (Nikitović, 2011). Otuda bi se feminizacija mlađe sredovečnog stanovništva Beogradskog regiona mogla objasniti težnjama za povoljnijim uslovima života, mada je pitanje koliko su pokretački motivi (pronalaženje posla, bolje zarade, mogućnosti izbora...), zaista u skladu sa realnim životnim situacijama.

U poređenju sa ostalim regionima, sredovečno žensko stanovništvo glavnog grada ima nešto drugačije bračne karakteristike. Na području grada Beograda, prema podacima popisa iz 2011. godine, blizu dve trećine ženske populacije starosti 24-29 godina su činile neudate žene. To je bio gotovo za jednu petinu veći udeo u odnosu na zastupljenost neudatih u ovoj starosnoj grupi među ženama preostalog područja centralne Srbije (63,9% prema 46,7%). Diferenciranost je bila još naglašenija kada je reč o ženama starosti 30-39 i 40-49 godina. Neudate žene su bile gotovo dva puta zastupljenije u Beogradskom nego u regionima centralne Srbije².

Diferenciranost između područja postoji i u pogledu udela razvedenih žena. Ovaj modalitet bračnog statusa bio je prisutniji u Beogradskom regionu (7,4% prema 4,6%), ali postoji određena specifičnost u pogledu zastupljenosti razvedenih žena po starosti. Mada je u starosnoj grupi 25-29 godina reč o malim udelima razvedenih žena, one su zastupljenije na preostalom području centralne Srbije (2,7% prema 1,8%). To je pre svega posledica razlike u pogledu rasprostranjenosti braka među ženama ove starosti, a ne razlike u pogledu ponašanja kada je reč o razvodu³. Sa sta-

2 U Beogradskom regionu 32,6% žena starosti 30-39 godina i 16,5% starosti 40-49 nije sklapalo brak, dok su na preostalom području centralne Srbije udeli iznosili 19,5% i 8,9%.

3 Polovina žena starosti 25-29 godina na području centralne Srbije bila je udata, dok je to bio slučaj sa jednom trećinom žena ove starosti u gradu Beogradu. Veća zastupljenost braka je okvir koji utiče i na zastupljenost razvoda braka, pa je otuda udeo razvedenih veći na području u kojem je brak pristuniji među ženama ove starosti.

ročću se intenzivira razlika izražena kroz veću zastupljenost razvedenih među ženama Beogradskog regiona, pa je njihov udeo kod žena starosti 50-59 godina i 60 ili više godina bio oko dva puta veći nego na preostalom području centralne Srbije⁴.

Obrazovne i ekonomske karakteristike

Intenzivna orijentacija ženske populacije ka višem ili visokom obrazovanju i pad interesovanja mlađih generacija muškaraca (Šobot, 2010b), ali i mortalitet generacija žena koje su se odlikovale nepovoljnim obrazovnim karakteristikama, prema podacima Popisa 2011. godine, rezultirali su ujednačenom zastupljenošću visoko obrazovanih lica, na svakom od posmatranih područja. Međutim, unutar ženske populacije postoji prostorna diferenciranost, mada je kod onih koji su imale 20-29 godina bila slabijeg intenziteta (tabela 1). U starosnim kohortama između 30 i 54 godine udeo vidoko obrazovanih kod žena Beogradskog regiona je bio oko dva puta veći nego u druga dva regiona centralne Srbije, a kod starijih je razlika bila još izraženija.

Tabela - 1. Lica sa osnovnim ili nižim obrazovanjem i lica sa višim ili visokim obrazovanjem kod sredovečnih žena, po starosti - regionu, Srbija, 2011. (%).

	Osnovno i niže				Više i visoko			
	Beograd	Vojvodina	Sumadija i Zapadna Srbija	Jugoistočna Srbija	Beograd	Vojvodina	Sumadija i Zapadna Srbija	Jugoistočna Srbija
20-24	6,2	11,5	10,8	13,2	13,5	11,0	9,9	9,0
25-29	5,4	13,1	14,5	16,0	43,0	29,7	25,2	25,2
30-34	6,2	16,6	19,0	19,9	44,7	27,4	21,1	23,2
35-39	7,0	18,8	21,4	21,9	39,2	21,7	17,4	19,7
40-44	8,2	21,7	25,2	24,6	34,3	18,2	15,1	16,9
45-49	9,9	22,9	27,9	26,8	33,1	16,9	14,7	15,6
50-54	14,5	30,0	37,3	38,9	29,5	15,8	13,1	13,3
55-59	20,2	41,7	51,8	52,9	27,3	12,8	10,1	10,4
60-64	24,3	49,4	57,7	60,0	26,7	12,5	10,3	10,2

Izvor: Izračunato na osnovu podataka Popisa stanovništva i domaćinstava Srbije 2011, RZSS.

4 U Beogradskom regionu je 11% žena starosti 40-49 godina bilo razvedeno, a na preostalom području centralne Srbije 7,4%. U starosnoj grupi 50-59 udeo razvedenih u Beogradu je iznosio 12,2% žena, a među starima 60 ili više godina 8,2%. U druga dva regiona centralne Srbije ovi udeli su iznosili 6,6% i 3,8%.

Pored toga, nepovoljnost obrazovne strukture ženske populacije van područja grada Beograda vidi se i kroz do tri puta veću zastupljenost lica koja su imala osnovno ili niže obrazovanje među ženama starsoti 25-49 godina (rođene 1961 ili kasnije). U Beogradskom regionu, kod starih od 20 do 49 godina postoji relativno ujednačena zastupljenost lica koja su završila samo osnovnu školu ili manje od toga, dok se u ostalim regionima razlika intenzivira sa starošću.

Podaci Popisa stanovništva 2011. godine pokazuju nešto veću ekonomsku aktivnost ženskog stanovništva u Beogradu (44,9% ženske populacije starosti 15 ili više godina), u odnosu na žene preostalog područja centralne Srbije (38,2%). Žene starosti između 25 i 59 godina prisutnije su na tržištu rada u Beogradskom nego u ostalim regionima, a ta razlika je manja od deset procentnih poena⁵. Ekonomska aktivnost ženske populacije starosti 20-24 godine u određenoj meri je uslovljena sticanjem visokog obrazovanja. Ipak u Vojvodini je bila nešto veća stopa ekonomske aktivnosti žena ove starosti (39%), nego na području centralne Srbije bez Beograda (36,3%) i u Beogradu (34,2%).

Kada je reč o ženama koje su imale 60-64 godine, ekonomski najaktivnije bile su one sa područja centralne Srbije bez Beogradskog regiona (10,1%). Žene ove starosti u Beogradskom regionu imale su veću stopu ekonomske aktivnosti (7%) nego žene u Vojvodini (4,8%). Imajući u vidu da je granica penzionisanja žena bila 60 godina starosti na jednoj strani, kao i to da bi se moglo očekivati da bavljenje poljoprivredom ima većeg uticaja na ekonomsku aktivnost žena u Vojvodini na drugoj strani, što je relevantno iz ugla duže ekonomske aktivnosti, nameće se pitanje razloga veće ekonomske aktivnosti žena starosti 60-64 godine u Beogradskom regionu.

Izraženija nepovoljnost ekonomskih pozicija sredovečnih žena područja centralne Srbije bez Beograda i Vojvodine vidljiva je i kroz veće stope nezaposlenosti. Na svim područjima postoji problem nezaposlenosti mladih, ali u centralnoj Srbiji bez Beograda on je bio najnaglašeniji. Gotovo polovina žena koje su imale 20-24 godine bila je nezaposlena, dok je u Beogradskom regionu to bio slučaj sa 36,2% žena ove starosti. Razlika u nezaposlenosti između ova dva područja najizraženija je bila kod žena starosti 30-49 i 50-59 godina, ispoljena kroz blizu dva puta veću

5 Prema podacima Popisa stanovništva i domaćinstava Srbije 2011 godine, u starosnim grupama 25-29, 30-49 i 50-59 godina udeo ekonomski aktivnih žena u Beogradskom regionu iznosio je 70,2%, 81,4% i 53,8%. Na preostalom području centralne Srbije 63,1%, 70,8% i 44,7%, stopa ekonomske aktivnosti žena u Vojvodini bila je bliska ovim vrednostima (66,5%, 71,8% i 42,4%).

nezaposlenost na preostalom području centralne Srbije⁶.

Posmatrana područja su se međusobno razlikovala i s obzirom na zastupljenost žena koje su u toku dana najveći deo vremena provodile u poslovima vezanim za domaćinstvo, a nisu bile prisutne na tržištu rada niti su obavljale neke plaćene poslove⁷. U starosnim grupama između 20 i 59 godina, udeli ovih žena u centralnoj Srbiji bez Beogradskog regiona bili su dva i gotovo dva i po puta veći nego na području grada Beograda. Udeli su bili najveći među ženama starosti 50-59 godina (u centralnoj Srbiji bez Beograda 27,4%, a u Beogradu 14,9%), a razlika između ova dva područja je bila najveća kod žena sarosti 25-29 godina (20,5% prema 8,6%).

Između dva područja postoji očigledna razlika u strukturi zaposlenih žena prema zanimanjima (tabela 2). Najčešća zanimanja zaposlenih žena Beogradskog regiona pripadala su grupi stručnjaci i umetnici, dok su na preostalom području centralne Srbije najčešću opciju činila uslužna i trgovačka zanimanja. U Beogradu su jedino žene starosne kohorte 15-24 godine najvećim delom bile zaposlene u uslužnim i trgovačkim zanimanjima, i to nešto češće nego u druga dva regiona centralne Srbije. Međutim, najintenzivnija diferenciranost po područjima manifestuje se kroz zanemarljivu prisutnost žena sa zanimanjima iz primarnog sektora u Beogradskom regionu, za razliku od preostalog područja centralne Srbije gde je svaka šesta zaposlena žena obavljala ova zanimanja. To jeste bila odlika pre svega žena starosti 55-64 godine (34,8%), ali kod mlađih generacija udeli žena sa ovim zanimanjima dostizali su blizu 10%. Takođe, u strukturi zaposlenih žena Beogradskog regiona bio je tri put manji udeo žena koje su obavljale zanatlijska zanimanja.

6 Prema podacima Popisa 2011. godine u centralnoj Srbiji bez Beogradskog regiona je četvrtina žena starosti 30-49 i starosti 50-59 godina bila nezaposlena, a u beogradu 14,8% i 16,2%.

7 Ranijim popisima stanovništva korišćen je pojam „domaćice“ koji se odnosio na ekonomski neaktivne žene.

Tabela - 2. Struktura zaposlenih žena po zanimanjima i starosti, Beograski region i preostalo područje centralne Srbije, 2011.

	Rukovodioci, funkcioneri i zakonodavci	Stručnjaci i umetnici	Inženjeri, stručni saradnici i tehničari	Administrativni službenici	Uslužna i trgovačka zanimanja	Zanimanja primarnih delatnosti	Zanatlije i srodni	Rukovaoci mašinama i postrojenjima, monter i vozači	Jednostavna zanimanja
Beogradski region									
Svega	2,8	28,9	24,0	11,6	19,4	0,5	2,4	0,9	8,8
15-24	0,7	9,8	20,0	16,0	42,6	0,5	2,5	0,8	5,8
25-34	2,4	31,1	24,5	12,5	22,0	0,2	1,5	0,5	4,7
35-44	3,1	29,1	24,2	10,9	19,5	0,4	2,6	0,9	8,7
45-54	2,9	25,9	25,6	11,5	16,2	0,6	3,2	1,3	12,3
55-64	3,8	37,2	20,1	9,8	11,3	1,1	2,3	0,8	13,0
Centralna Srbija bez Beograda									
Svega	1,3	16,0	18,3	8,3	19,7	15,7	7,3	2,8	9,7
15-24	0,4	5,6	13,7	12,7	38,7	9,5	7,5	3,6	6,1
25-34	1,1	18,5	20,3	10,2	27,4	6,1	6,4	3,0	5,7
35-44	1,4	17,7	18,9	8,1	21,7	9,0	9,0	3,4	10,0
45-54	1,7	15,5	21,8	8,8	15,4	12,6	8,7	3,0	11,8
55-64	1,3	17,5	13,2	5,1	8,4	34,8	3,4	1,3	14,0

Izvor: Isto kao tabela 1.

Zajednička karakteristika oba područja jeste vrlo slaba zastupljenost žena koje su obavljale rukovodeća zanimanja ili bile na pozicijama odlučivanja. Ipak, u centralnoj Srbiji bez Beograda njihov udeo je bio dva puta manji nego u Beogradu (tabela 2). U odnosu na ovu grupu zanimanja, u Beogradskom regionu žene su tri puta češće obavljale neka jednostavna zanimanja, a na preostalom području centralne Srbije čak sedam i po puta.

Različitost socio-profesionalne strukture nije proizvela bitnije prostorne specifičnosti u pogledu feminizacije određene grupe zanimanja (tabela 3). Postoji razlika u intenzitetu, ali kao pavilnost na oba područja evidentno je veća prisutnost žena nego muškaraca u četiri grupe zanimanja: stručnjaci i umetnici, inženjeri, stručni saradnici i tehničari, administrativni službenici i u zanimanjima uslužnih i trgovskih delatnosti. Izuetak predstavljaj zaposleno žensko stanovništvo starosti 15-24 godine u Beogradskom regionu, jer je u ovom slučaju nešto veći broj zaposlenih muškaraca nego žena službeničkih zanimanja. Posmatrano po starosti, najintenzivnija feminizacija je u slučaju stručnjaka i umetnika kod starih do 45 godina, dok je među starima 45-54 godine najizraženija feminizacija zanimanja administrativnih službenika.

Društvo i prostor

Tabela - 3. Stope feminiteta zaposlenih po starosti, Beograski region i preostalo područje centralne Srbije, 2011.

	Rukovodioci, funkcioneri i zakonodavci	Stručnjaci i umetnici	Inženjeri, stručni saradnici i tehničari	Administrativni službenici	Uslužna i trgovačka zanimanja	Zanimanja primarnih delatnosti	Zanatlije i srodni	Rukvaoci mašinama i postrojenjima, monter i vozači	Jednostavna zanimanja
Beograski region									
Svega	554,5	1445,8	1110,6	1499,8	1226,2	295,9	132,4	68,8	1793,5
15-24	590,9	1857,6	1007,8	985,6	1370,9	228,4	87,5	56,5	357,3
25-34	728,5	1633,9	1153,7	1453,4	1354,4	303,4	96,9	49,4	1015,7
35-44	608,8	1682,8	1143,9	1640,8	1287,0	386,2	152,0	69,4	2178,9
45-54	555,8	1509,4	1324,4	1962,6	1265,8	352,0	179,4	101,0	3166,2
55-64	349,7	900,2	649,7	977,1	605,9	204,8	90,2	46,3	1998,9
Centralna Srbija bez Beograda									
Svega	409,5	1317,7	1160,7	1205,1	1040,2	465,2	239,4	154,1	1005,8
15-24	355,9	1705,4	1045,3	1254,0	1242,5	291,8	175,3	150,6	289,9
25-34	512,9	1612,0	1270,5	1301,7	1198,8	396,4	203,2	151,0	610,1
35-44	471,1	1754,0	1231,2	1331,6	1061,4	461,5	314,5	184,1	1208,8
45-54	438,6	1246,8	1318,0	1344,6	1000,6	495,7	288,9	165,8	1416,6
55-64	226,8	717,3	626,0	577,9	496,4	432,7	94,3	66,7	1034,3

Izvor: Isto kao tabela 1.

O čemu govore i na šta upućuju uočene razlike?

Prostorne osobenosti se tiču diferencirane zastupljenosti žena određenog bračnog statusa, nivoa obrazovanja, onih koje se ekonomski aktivne, kao i zastupljenosti žena određenih grupa zanimanja. U Beogradskom regionu sredovečne žene češće nisu sklapale brak, češće su razvedene, češće imaju diplome viših škola ili fakulteta i češće su ekonomski aktivne i zaposlene, u odnosu na žene iz preostala dva regiona centralne Srbije i iz Vojvodine. Gotovo dva puta je veća zastupljenost žena stručnjaka ili umetnica u Beogradu, što je preovladavajuće socio-profesionalno obeležje zaposlenih žena ovog regiona. Na preostalom području centralne Srbije u većoj meri su prisutna pitanja koja se tiču položaja sredovečnih žena sa nižim obrazovnim nivoima, nezaposlenosti, odsustva sa tržišta rada, i preovladavajuće zaposlenosti žena u uslužnim i trgovačkim zanimanjima.

To što osobenosti udela lica pojedinih karakteristika na posmatranim područjima naglašavaju pitanja koja se tiču određenog bračnog statusa, nivoa obrazovanja, ekonomske aktivnosti ne znači da na tom području nisu važna i druga pitanja koja su relevantna za položaj žena. Ova analiza ukazuje na važnost položaja razvedenih, visoko obrazovanih i zaposlenih žena, ali i na neophodnost unapređenja pozicija sredovečnih žena

koje su u braku, kao i onih koje imaju nepovoljnije obrazovne i socio-profesionalne karakteristike. Pored toga, zastupljenost celibata može da bude vid odgovora žena na teškoće koje se tiču usklađivanja privatne i profesionalne sfere, u uslovima kada briga o članovima domaćinstva i kućni poslovi još uvek podrazumevaju pretežno njihovu angažovanost. Takođe, veća zastupljenost razvedenih među ženama starosti 25-29 godina na području centralne Srbije bez Beograda i pored toga što je reč o malim udelima, može da bude jedan od pokazatelja uticaja rodne neravnopravnosti na bračni status.

Prostorne specifičnosti su iskristalisale određene grupe pitanja koje ne bi u toj meri bile vidljive kada se posmatraju socio-demografski aspekti društvenog položaja žena na nivou Srbije u celini. Opšta slika, upućuje na brak, na srednji nivo obrazovnja i na ekonomsku aktivnost kao preovlađavajuće karakteristike sredovečnih žena u Srbiji. Prostorna dimenzija je označila i neka specifičnija pitanja koja su važna na određenom području, s obzirom na diferenciranost demografskih i socio-ekonomskih karakteristika žena.

Literatura:

- Aboim, S. (2010). Gender cultures and the division of labour in contemporary Europe: a cross-national perspective. *The Sociological Review*, 58 (2): 171-196.
- Blagojević, M. (1991). *Žene izvan kruga*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Blagojević, M. (1997). *Roditeljstvo i fertilitet: Srbija devedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Blagojević, M. (2003). Promena vrednosti i rodni režimi u zemljama u tranziciji: komparativna perspektiva, u *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost* (Beograd: Fridrih Ebert Stiftung: Institut društvenih nauka): 165-171.
- Blagojević, M. (2013). *Rodni barometar u Srbiji: razvoj i svakodnevni život*, Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj
- Bussey, K. and Bandura A. (1999). Social cognitive Theory of Gender Development and Differentiation. *Psychological Review*, 106 (4): 676-713.
- Burdije, P. (2001). *Vladavina muškaraca*. Podgorica: CID.
- European Commission. 2005. *Women in Sciences: Excellence and Innovation Gender Inequality in Science*, working document.
- European Commission. 2008. *The life of women and men in Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European

Communities.

- European Commission, 2012 *Structural change in reserach institutions: Enhancing excellence, gender equality and efficiency in research and innovation*.
- Eurostat, 2007 *News Realase*, 169/2007 – 6 December 2007.
- Đurić-Kuzmanović, T. (2002). *Rodnost i razvoj u Srbiji: od dirigovanog nerazvoja do tranzicije*. Novi Sad: Budućnost.
- Hughson, M. (2015). *Poluperiferija i rod: Pobuna konteksta*. Beograd: Institut za sociološka i kriminološka istraživanja.
- Nikitović, V. (2011). Demographic Limits to Sustainable Development of Mountain Regions in Serbia, in *Sustainable Development in Moutain Regions*, ed. Georgi Zhelezov (Dordrecht/Heidelberg/London/New York: Springer): 173-183.
- Papić, Ž. (1989). *Sociologija i feminizam*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- Petrušić, N. (Ur). (2007). *Putevi ostvairvanja rodne ranopravnosti i jednakih mogućnosti – od ideje do prakse*. Beograd: Savet za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije.
- RZS. (2012). *Korišćenje vremena u Republici Srbiji 2010/2011*. Beograd: republički zavod za statistiku.
- Stevanović, R. (2006). Migrantsko stanovništvo Srbije. u *Stanovništvo i domaćinstva Srbije prema popisu 2002. godine*. ur. Goran Penev (Beograd: RZS, Institut društvenih nauka, Društvo demografa Srbije): 71-106.
- Šobot, A. (2012). *Demografski i socijalni aspekti rodne neravnopravnosti u Srbiji, od druge polovine 20. veka*.(doktorska teza). (Beograd: Ekonomski fakultet).
- Šobot, A. (2010a). Rodna neravnopravnost – izazov savremene demografije. *Sociologija*, 1: 41-54.
- Šobot, A. (2010b). Promene strukturnih karakteristika stanovništva Srbije: razlike između žena i muškaraca. *Sociološki pregled*, 2: 267-284.
- Šobot, A. (2014). *Rodna neravnopravnost u Srbiji – demografsko gledište*. Beograd: Institut društvenih nauka.

Ankica Šobot

**THE SPATIAL SPECIFICITIES OF SOCIO-DEMOGRAPHIC
CHARACTERISTICS OF MIDDLE AGED WOMEN,
AS A CONTRIBUTION TO THE ANALYSIS
OF GENDER INEQUALITY IN SERBIA**

Summary: The definition of gender roles as social constructions implies the diversities of pattern behavior in gender relationship, taking into account the socio-cultural context. Specifics of women`s socio-demographic characteristics in an observed area enable crystallization of certain matters which are not apparent in the same intensity in the whole population, contributing to a more complete understanding of gender inequality.

Middle-aged women in Belgrade are characterized by a more favorable educational and socio-professional structure, compared with women from other regions. Inequality in relation to the male population refers to the performance of better paid jobs, to the representation in positions of leadership and decision-making, as well as the reconciliation between professional career and parenthood. In contrast, characteristics of middle-aged women from other regions suggest that gender equality still refers to the acquisition of high education and economic independence. Also, there are spatial differences of marital status, although married women are the most common option in the observed areas. It is more common in central Serbia (without the City of Belgrade area) and Vojvodina, while the shares of divorced women and single women are the highest in Belgrade region. The diversity of positions at the micro level refers to the relevance of gender relationships within the marriage, both from the standpoint of women`s position, as well as from the perspective of marital behavior.

Differences of female socio-demographic characteristics demonstrate the consequences of the prevailing patterns behavior in the observed areas, but they are essential for closer definition of women`s social position, as well as the consideration of gender inequality.

Key words: social status of women, gender inequality, socio-cultural influences, soci-demographic characteristics, spatial differentiation.